

Dirbtinio intelekto paskyrimas arbitru: teoriniai klausimai

Jovita Bislytė

Advokatų profesinės bendrijos „Motieka & Audzevičius“ teisininkė

2017 m. ICC Tarptautinio arbitražo teismo pirmininkas Alexis Mourre teigė, kad nuotolinis ginčų sprendimas yra ginčų sprendimo ateitis, o technologijos suteikia arbitražui precedento neturinčių galimybių taupyti laiką ir išlaidas. 2018 m. Londono Karalienės Marijos universiteto ir „White & Case“ (QMUL) vykdytos apklausos daugiau nei pusė respondentų nurodė manantys, kad svarbiausias veiksnys, lemsiąs arbitražo raidą, bus dėl technologijų padidėjęs efektyvumas. Technologijų naudojimą paskatino ir COVID-19 pandemija. 2023 m. į technologijų pritaikymo ir naudojimo priekį įsiveržė dirbtinis intelektas. Sutinkant su mintimi, kad technologijų pritaikymas sprendžiant ginčus gali turėti teigiamą įtaką, o arbitražo procesas yra geriausia vieta išbandyti naujas technologijas ginčų sprendimų rinkoje, straipsnyje apžvelgiama galimybė ginčą perduoti nagrinėti dirbtiniam intelektui. Be to, mėginta atsakyti į tris pagrindinius klausimus: (i) kas yra dirbtinis intelektas ir kokiomis savybėmis turi pasižymėti, kad galėtų būti paskirtas arbitru; (ii) ar teisės aktai nedraudžia šalims pasirinkti, kad jų ginčas būtų nagrinėjamas dirbtinio intelekto; (iii) ar dirbtinio intelekto priimtas sprendimas galėtų būti pripažintas ir vykdomas pagal Niujorko konvenciją?

ĮVADAS

Šiame straipsnyje analizuojama dirbtinio intelekto (DI) galimybė tapti arbitru. Pagrindinėse straipsnio dalyse apžvelgiami aspektai, galintys turėti įtakos DI, kaip ginčų sprendėjui, pritaikyti. Pirmoje dalyje nagrinėjama, kas iš esmės yra dirbtinis intelektas ir kokiais būdais jis galėtų tapti veiksmingu arbitru komerciniame arbitraže. Aptariama, kokių savybių ir gebėjimų DI turėtų įgyti, įskaitant įrodymų vertinimą, motyvų pateikimą ir nešališkumo išlaikymą. Antroje straipsnio dalyje analizuojama, ar pagal dabartinį reglamentavimą DI gali būti paskirtas arbitru. Trečia straipsnio dalis skiriama DI arbitro priimto sprendimo pripažinimo pagal Niujorko konvenciją klausimui. Analizuojama, kokių iššūkių ir teisinių klausimų gali kilti nuo DI arbitro sukūrimo iki priimto sprendimo circuliavimo teisinėje rinkoje.

Žinoma, tai tik pasvarstymas teoriniu lygiu apie galimybę skirti DI arbitru. Praktinis įgyvendinimas kelia daug klausimų ir neaiškumų, kurie gali būti kitų publikacijų objektas.

1. KAS YRA DI IR KO JIS TURĖTŲ IŠMOKTI NORĖDAMAS TAPTI ARBITRU?

Paradoksalu, tačiau pirmas klausimas, į kurį tenka atsakyti, yra labiausiai nutolęs nuo teisės. Kita vertus, teisininkai, analizuojantys DI pritaikymą teisinėje sistemoje, privalo gebėti bent minimaliai paaiškinti algoritmų veikimo modelį ir pagrindinius terminus. Įdomu, kad DI tinkamo apibrėžimo mokslininkų bendruomenėje pradėta ieškoti apie 1950 m.¹ ir paieška trunka iki šiol. Lietuviškoje literatūroje dirbtinio intelekto teorijos² ir teisės santykio analizė buvo publikuota dar 1999 metais³. Tuometiniame straipsnyje DI teoriją pasirinkta apibrėžti

¹ Turing, A. M. „Computing Machinery and Intelligence“. *Mind* 59 (1950): 433–451.

² Daugiau apie teorijas: <https://www.vle.lt/straipsnis/dirbtinis-intelektas/>

³ Čaplinskas, A. Informacinė visuomenė, dirbtinis intelektas ir teisė, *Jurisprudencija*, 1999, 14(6), p. 73–85.

taip: „Dirbtinio intelekto teorija – tai mokslas, nagrinėjantis kompiuterizuojamus žmogaus mąstymo, racionalios elgsenos ir racionalių samprotavimų modelius“⁴, taigi pirminiai DI apibrėžimai buvo siejami su žmogumi. Tokia sąsaja yra natūrali, nes pats terminas „intelektas“ yra aiškinamas kaip „protas, protingumas, žmogaus sugebėjimas mąstyti“⁵, o intelekto skirstymas į, pavyzdžiui, emocinį, dar labiau sustiprina prielaidą, jog tai gyvosios būtybės ypatingas bruožas, kuris apima ne tik racionalius gebėjimus, bet ir gebėjimą pajusti, reaguoti į aplinką ir turėti emocinę patirtį. Tačiau ilgainiui DI apibrėžtis tolo nuo kompiuterizuojamo žmogaus mąstymo link labiau mechaninės, arba mašininės, sistemos apibrėžties.

Straipsnio rašymo metu svarstomame priimti Europos Sąjungos (ES) dirbtinio intelekto akte viena iš užduočių yra sukurti DI sistemos apibrėžimą. Pagal naujausius akto pakeitimus DI sistema „yra mašininė sistema, suprojektuota veikti įvairiais autonomijos lygiais ir galinti, siekiant aiškių ar numanomų tikslų, generuoti išvedinius, pavyzdžiui, predikcijas, rekomendacijas arba sprendimus, turinčius įtakos fizinei ar virtualiai aplinkai“⁶. Kaip matoma, DI sistemos apibrėžimas (bent straipsnio rašymo metu) nėra susietas su žmogumi ar jo savybėmis, kaip buvo padaryta apibrėžiant DI teoriją⁷. Viena iš galimų priežasčių, kodėl DI sistemos apibrėžime nėra tiesioginio ryšio su žmogumi, noras sukurti visapusišką apibrėžimą, kuris apimtų įvairius DI sistemos aspektus ir galimybes, nesvarbu, ar jų veikimas panašus į žmogaus.

Neanalizuojant DI ir žmogaus mąstymo veikimo santykio, supaprastinus informaciją, galima teigti, kad DI veikia trimis etapais⁸:

1. Duomenų rinkimas ir apdorojimas. Pirmasis žingsnis kuriant DI sistemą – surinkti duomenis. Šie duomenys gali būti įvairūs, pavyzdžiui, tekstas, vaizdai ar garsas. Duomenys turi būti apdorojami, kad būtų išskirtos pagrindinės tendencijos ir modeliai.

2. Modelio mokymas. Apdoroti duomenys gali būti naudojami modeliui išmokyti. Modelis yra matematinis algoritmas, kuris gali būti naudojamas naujiems duomenims numatyti.

3. Naudojimas. Išmokytas modelis gali būti naudojamas naujiems duomenims apdoroti. Tai gali būti naudojama įvairiems tikslams, pavyzdžiui, prognozėms, identifikacijai ar klasifikacijai.

Kuriant modelį, kuris bandytų pakeisti arbitražą ar teisėją, kiekviename iš etapų būtų susiduriama su kliūtimis, galinčiomis lemti DI kaip arbitro (ne)pritaikomumą arbitraže. Pavyzdžiui, pirmame etape neišvengiamai kiltų ne tik duomenų šaltinio, bet ir kokybės klausimų. Nekvestionuodami ginčo sprendėjų nešališkumo principo egzistavimo, įsivaizduokime, kad DI yra pateikiami šališkų teisėjų priimti sprendimai. Tokioje situacijoje DI nepriims šališko sprendimo *per se*, tačiau, mokantis iš šališkų duomenų, DI priimtas sprendimas greičiausiai bus diskriminacinis. Taip pat turės būti atsakyta į klausimą, ar tam tikros imties mokomosios medžiagos pateikimas yra užtenkamas,

⁴ *Ibid.*

⁵ Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. Atsak. redaktorius J. Kruopas. Vilnius, 1954. Prieiga per internetą: <<http://www.lkj.lt/?zodis=intelektas&id=13017990000>>.

⁶ 2023 m. birželio 14 d. priimti Europos Parlamento pakeitimai dėl pasiūlymo dėl Europos Parlamento ir Tarybos reglamento, kuriuo nustatomos suderintos dirbtinio intelekto taisyklės (Dirbtinio intelekto aktas) ir iš dalies keičiami tam tikri Sąjungos teisėkūros procedūra priimti aktai (COM(2021)0206 – C9-0146/2021 – 2021/0106(COD)) Prieiga per internetą: <https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2023-0236_LT.html>.

⁷ Europos Komisijos siūlytame DI akto tekste DI sistemos apibrėžime buvo sąsaja su žmogumi, tačiau tik siejant su tikslu, o ne veikimu: Dirbtinio intelekto sistema (DI sistema) – programinė įranga, sukurta taikant vieną ar daugiau I priede išvardytų metodų ir principų ir gebanti pagal tam tikrus žmogaus nustatytus tikslus generuoti išvedinius, pavyzdžiui, turinį, predikcijas, rekomendacijas, arba sprendimus, turinčius įtakos aplinkai, su kuria ji sąveikauja.

⁸ Sutton, R. S., Barto, A. G. *Reinforcement Learning: An Introduction*. 2nd ed. Cambridge, MA: MIT Press, 2018. Chapter 1.

ar DI turėtų būti supažindinamas su naujausia jurisprudencija?

Antrame etape kilis modelio teisingumo, aiškumo ir atskaitingumo klausimų, kurie ypač aktualūs arbitražo procese, kur apeliacija dažnai yra negalima. Be kita ko, svarbu pabrėžti būtinybę pateikti sprendimo motyvus, be kurių sprendimas nebus vykdytinas. DI priimtas sprendimas, kuriuo nurodoma tik laimėjusioji šalis, ne tik kad netenkins mažiausiai vienos ginčo šalies, bet ir pašalins sprendimo normatyvinę reikšmę ir galimybę peržiūrėti ir kritikuoti ne tik pačią išvadą, bet ir išvados priėmimo seką.

Arbitražą, kaip ir visas ginčų nagrinėjimo formas, sudaro trys elementai: faktai, teisės normos ir atitinkamų teisės normų taikymas faktinėms bylos aplinkybėms⁹. Arbitražo sprendimų motyvuose yra atskleidžiami visi trys bylos esmės elementai, būtent dėl to yra svarbi motyvacinė sprendimo dalis, dėl kurios turėtų kilti daugiausia DI modelio mokymosi keblumų. DI, vertindamas šalių pateiktas skirtingas faktinių aplinkybių versijas, turės nuspręsti, kurie įrodymai bylai aktualūs, įvertinti, ar jie priimtini, leidžiami, kokia jų įrodomoji galia, ir tada apdorodamas įrodymų visetą nuspręs, ar pateiktų įrodymų pakanka kiekvienai konkrečiai faktinei aplinkybei, kuri turi būti reikšminga sprendimui pagal pareiškštą reikalavimą nustatyti. Žinoma, lygiai taip pat sudėtinga spręsti teisės klausimą, kuris neišvengiamai priklauso nuo faktinių bylos aplinkybių. Nagrinėjant teisės klausimą, kiekvieną teisinį sprendimą ar taisyklę galima apibūdinti dvinarės klasifikacijos for-

matu, pavyzdžiui, „ar teismas turi jurisdikciją: taip / ne; šalys sudarė galiojančią sutartį: taip / ne; ar viena iš šalių pažeidė sutartį: taip / ne“¹⁰. Tačiau ginčo teisenoje neįmanoma atskirti teisės ir fakto klausimų, nes teisė numato, kokios faktinės aplinkybės gali būti aktualios, o faktinės aplinkybės ir jų interpretavimas lemia taikytinos teisės klausimą¹¹. Ši teisės ir faktų priklausomybė daro sprendimo priėmimą sudėtingu procesu, o jo DI gali ir neįveikti.

Trečias etapas yra susijęs ne tik su etiniais klausimais, pavyzdžiui, ar teisinga leisti mašinai priimti sprendimus, kurie turi įtakos žmonių gyvenimui, bet ir su klausimu, kokį teisinį pavidalą suteiksime DI? Be to, arbitro vaidmuo yra ir vadovauti arbitražo procesui, o ne tik priimti arbitražo sprendimą. Arbitrai turi užtikrinti šalių rungimąsi, ypač posėdžio metu. Kokiu pavidalu DI kaip arbitras kontroliuos šalių procesinius veiksmus bylos nagrinėjimo metu, kokia forma užduos šalims, liudytojams ar ekspertams klausimų? Tai labai svarbu, nes DI turi egzistuoti teisinėje sistemoje ir būti pripažintas valstybės, kurioje DI kaip arbitro sprendimas bus įgyvendinamas. Valstybės gali pripažinti DI algoritmą sukūrusias įmones ar patį algoritmą. Šiuo metu dauguma šalių pripažįsta įmones kaip atskirus juridinius asmenis, tačiau nepriiskiria tokio statuso atskiriems algoritmams. Atitinkamai tai leidžia sudaryti situaciją, kai arbitru paskiriamas ne DI, o jį sukūręs ar juo disponuojantis juridinis asmuo, kas šiuo metu nėra laikoma siekiamybė¹². Atsižvelgiant į DI naudojimo arbitraže kontekstą¹³ kyla svarbių klausimų dėl DI identiteto teisinėje sistemoje.

⁹ Kurkela, Matti S. et al. *Due Process in International Commercial Arbitration*. 2nd ed. 2010, p. 149–150.

¹⁰ Chaphalkar, N. B., Iyer, and Smita K. Patil (2015). „Prediction of outcome of construction dispute claims using multilayer perceptron neural network model“. *International Journal of Project Management* 33.8, 1827–1835.

¹¹ Gonzalez-Billandon, Jonas et al. „Can a Robot Catch You Lying? A Machine Learning System to Detect Lies During Interactions“. *Frontiers in Robotics and AI* 6 (July 31, 2019). Prieiga per internetą: <<https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/frobt.2019.00064/full>>.

¹² UNCITRAL ar ICC arbitražo taisyklėse nenurodoma, ar leidžiama arbitru būti juridiniam asmeniui, jose tik pabrėžiamas nešališkumo reikalavimas; Ng, Irene (Huang Ying) and Benedetti del Rio, Valeria. „Chapter 8: When the Tribunal Is an Algorithm: Complexities of Enforcing Orders Determined by a Software under the New York Convention“. In Katia Fach Gomez and Ana M. Lopez-Rodriguez (eds), *60 Years of the New York Convention: Key Issues and Future Challenges*, (© Kluwer Law International; Kluwer Law International 2019), p. 133.

¹³ Teisės sektoriuje DI sistemos yra naudojamos ir tobulinamos kur kas plačiau. Pavyzdžiui, kuriamos sistemos, padedančios teismo darbuotojams techniniais klausimais (pvz., SUVAS (angl. *Supreme Court Vidhik Anuvaad Software*):

DI kaip arbitro subjektiškumas yra svarbus ir dėl galimos arbitro atsakomybės taikymo.

Dalį minimų iššūkių leido nustatyti bandymai sukurti DI, gebantį teisingai išspręsti bylą. Autorės nuomone, pravartu apžvelgti žymiausius atliktus tyrimus šioje srityje.

BANDYMAS NR. 1 – JAV AUKŠČIAUSIOJO TEISMO SPRENDIMŲ PROGNOZAVIMAS

2017 m. vykdytame tyrime buvo analizuojami visi Junginių Amerikos Valstijų Aukščiausiojo teismo sprendimai, priimti nuo 1816 iki 2015 metų. DI modelis tyrėjų buvo sukurtas parenkant skirtingus įvesties požymių rinkinius¹⁴, įskaitant požymius, susijusius su ginčo kilme ir esme, apeliaciniais teismais, kuriuose buvo sprendžiamas ginčas, bylų ir jose naudojamų argumentų chronologija¹⁵ bei teisėjų elgesiu¹⁶. Po algoritmo apmokymo iš duomenų rinkinio imties algoritmui buvo pateikti likusieji, neįtraukti į imtį, duomenys, ir algoritmas turėjo atsakyti į du klausimus: 1) teismas pakeis ar paliks galioti apeliacinės instancijos sprendimą ir 2) kaip balsuos kiekvienas iš bylų sprendžiančių teisėjų?¹⁷ Atsakymų tikslumas dėl teismo sprendimo baigties siekė 70,2 procento, o dėl to, kaip koks teisėjas balsuos, 71,9 procento¹⁸.

BANDYMAS NR. 2 – EUROPOS ŽMOGAUS TEISIŲ TEISMO SPRENDIMŲ PROGNOZAVIMAS

Šiame tyrime algoritmas buvo kuriamas remiantis esamais sprendimais dėl konkrečių Europos žmogaus teisių konvencijos (EŽTK) straipsnių. Į imtį pateko draudimas kankinti (EŽTK 3 str.), teisė į teisingą teismą (EŽTK 6 str.), teisė į privatų gyvenimą ir šeimą (EŽTK 8 str.)¹⁹. Didžiausias skirtumas, kad algoritmui buvo pateikta ne visa bylos medžiaga, o sprendimai, išėmus rezoliucinę dalį. Be kita ko, buvo pateiktas identiškais skaičiais sprendimų, kuriuose nustatyta pažeidimų ir kuriuose nenustatyta pažeidimų. Algoritmo tikslas, kaip ir pirmiau aptartu atveju, buvo nustatyti, ar buvo EŽTK pažeidimas. Šiuo atveju algoritmo rodikliai pasiekė 79 procentų tikslumą²⁰. Dėl imties parinkimo (nesuteikiant prieigos prie visos bylos medžiagos ir sprendimą prognozuojant iš teisėjo surašytos sprendimo dalies) šis tyrimas buvo plačiai kritikuojamas²¹. Tyrimas apibūdintas kaip bandymas nuspėti, koks maistas, tiesiog žiūrint į jo maistinių medžiagų sudėtį²².

Abiem atvejais DI nebuvo pradėtas „nuo nulio“. Tyrimuose DI turėjo peržiūrėti kitų teismų sprendimus, taip buvo pašalintas poreikis DI sistemą išmokyti atrinkti bylai aktualius įrody-

Sistema naudoja dirbtinį intelektą, kuris padeda versti sprendimus į regionines kalbas. Tai svarbi priemonė, kuria siekiama padidinti teisingumo prieinamumą advokatams (pvz., Pekino Nr. 1 tarpinio liaudies teismo bylinėjimosi centre pradėjo veikti robotas Xiao Fa. Šis aparatas gali spausdinti dokumentus, žodžiu atsakyti į klausimus ir priimti klausimus savo ekrane esančiu jutikliniu ekranu arba klaviatūra) ar teisinės pagalbos ieškantiems žmonėms (pvz., FaXiaotao technologija, naudojama Kinijoje siekiant skaitmenizuoti teismų veiklą – naudotojams pateikiama bylų analizė ir padedama susirasti advokatus).

¹⁴ Katz, D. M., et al. „A General Approach for Predicting the Behavior of the Supreme Court of the United States“. PLOS ONE 12, no. 1 (2017): e0174698. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0174698>.

¹⁵ Šie požymiai apėmė: i) ar byloje buvo išklaustyti žodiniai argumentai, ii) ar buvo pakartotinis bylos nagrinėjimas ir (iii) kokia buvo trukmė nuo bylos nagrinėjimo pradžios iki galutinio sprendimo priėmimo.

¹⁶ Šie požymiai apėmė: i) panaikinimo dažnį (angl. *rate of reversal*), pasižiūrint, kaip dažnai aukštesnės instancijos teismas panaikina arba atšaukia teismo sprendimą apeliacine tvarka; ii) politinę sprendimų kryptį (angl. *left-right direction of a decision*), šis aspektas padeda identifikuoti teismo tendencijas sprendimus priimti pagal tam tikrą politinį polinkį; iii) nesutarimų lygį (angl. *rate of dissent*) remiantis atskirosiomis nuomonėmis.

¹⁷ Katz, D. M., et al. „A General Approach for Predicting the Behavior of the Supreme Court of the United States“. PLOS ONE 12, no. 1 (2017): e0174698. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0174698>.

¹⁸ *Ibid.*, Sivaranjani, N. et al. „A Broad View of Automation In Legal Prediction Technology“. Proceedings of the Third International Conference on Electronics Communication and Aerospace Technology (ICECA 2019), 2019, p. 180, 184.

¹⁹ Aletras, Nikolaos et al. „Predicting Judicial Decisions of the European Court of Human Rights: A Natural Language Processing Perspective“. *PeerJ. Comput. Sci.* 2 (2016): 92. Prieiga per internetą: <https://peerj.com/articles/cs-93/>.

²⁰ *Ibid.*

²¹ *Ibid.*

²² Pasquale, Frank & Cashwell, Glyn. „Prediction, Persuasion, and the Jurisprudence of Behaviourism“. *University of Toronto Law Journal* 68 (2018): 63, 70.

mus bei nustatyti jų įrodomąją galią, kas sudaro bylos nagrinėjimo pirmosios instancijos teisme pamatą. Be to, tyrimai buvo atlikti ir modeliai kuriami siekiant atitikti skirtingų jurisdikcijų niuansus. JAV Aukščiausiojo teismo sprendimų prognozavimo tyrime į imtį, siekiant, kad DI galėtų nuspręsti kaip balsuos kiekvienas iš bylą sprendžiančių teisėjų, buvo įtraukti veiksniai, susiję su teisėjų politinėmis pažiūromis. Nepriklausomai nuo to, kad visose Jungtinėse Amerikos Valstijose teismų paskyrimai yra šališki, o teisėjų sprendimai dažnai atspindi turimas partines pažiūras, kitose pasaulio šalyse siekiama teorinio teisėjų apolitiškumo²³. Dėl šios priežasties abejotina vienintelio, skirtingose jurisdikcijose veikiančio DI sukūrimu. Kita vertus, panašus atskyrimas taip pat galimas tarp komercinio ir investicinio arbitražo. Ypač tai aktualu, jei laikysimės pozicijos, kad politinės pažiūros gali turėti įtakos investicinio arbitražo paskirtų arbitrų sprendimams²⁴. Taigi, vien gebančio atlikti arbitro vaidmenį DI sukūrimas yra ilgas, kompleksinis ir dar nebaigtas procesas, kurio metu privaloma išsiaiškinti ir spręsti įvairius, iš pirmo žvilgsnio nutolusius tiek techninius, tiek teisinius klausimus. Tikėdamiesi, jog atsakymai į visus klausimus bus gauti ir techninės kliūtys pašalintos, galime pereiti prie kito klausimo – ar pagal esamus įstatymus galima arbitru paskirti DI?

2. AR GALIMA DI PASKIRTI ARBITRU?

1958 m. Niujorko konvencijoje dėl užsienio arbitražų sprendimų pripažinimo ir vykdymo ratifikavimo (Niujorko konvencija)²⁵ arbitras yra minimas du kartus (1 str. 2 d. ir 5 str. 1 d. p. b.). Abiem atvejais nėra implikuojama, kad arbitru būtinai turi būti paskirtas fizinis asmuo. Be to, tokios pat pozicijos laikosi pripažinti arbitražo teisės tarptautiniai ekspertai, pavyzdžiui, Gary Born²⁶. Kita vertus, Niujorko konvencijos ratifikavimo metu nebuvo DI²⁷, todėl galima manyti, kad šiame kontekste buvo numanoma, jog kalbama apie fizinį asmenį²⁸. Nors ši doktrinoje pasitaikanti prezumpcija gali kelti abejonių, prisiminus, kad Niujorko konvencijos ratifikavimo metu pasaulyje jau buvo plačiai paplitusi juridinio asmens koncepcija. Nepriklausomai nuo to, kad Niujorko konvencijoje nėra tiesioginio ar numanomo apribojimo arbitru skirti tik fizinį asmenį, techniškai įmanoma, kad DI priimtas sprendimas būtų pripažintinas ir leistas vykdyti²⁹. Žinoma, šalims aiškiai ir nedviprasmiškai išreiškus valią savo ginčą perduoti spręsti DI³⁰. Niujorko konvencijai neribojant šalių pasirinkimo laisvės, dera pažiūrėti į nacionalinėse teisės sistemose arbitrams keliamus reikalavimus.

Remiantis Gizem Halis Kasap³¹ klasifikacija, įstatymai, reglamentuojantys arbitrams keliamus reikalavimus, gali būti skirstomi į tris grupes.

²³ Kasap, Gizem Halis. „Can Artificial Intelligence (“AI”) Replace Human Arbitrators? Technological Concerns and Legal Implications“. *Journal of Dispute Resolution* 2021 (2021). Prieiga per internetą: <<https://scholarship.law.missouri.edu/jdr/vol2021/iss2/5>>.

²⁴ Apie politinių pažiūrų įtaką investicinio arbitražo bylose skaityti: Waibel, Michael and Wu, Yanhui. „Are Arbitrators Political?“ July 5, 2012. Prieiga per internetą: <<https://ssrn.com/abstract=2101186>>.

²⁵ Lietuvos Respublikos Seimo 1995 m. sausio 17 d. nutarimas Nr. I-760 „Dėl 1958 metų Niujorko konvencijos dėl užsienio arbitražų sprendimų pripažinimo ir vykdymo ratifikavimo“ (*Žin.*, 1995, Nr. 10-208).

²⁶ Gary Born taip pat laikosi pozicijos, kad Niujorko konvencija nereikalauja, kad arbitrai būtų žmonės, žr. Born, Gary B. *International Commercial Arbitration*. 2nd ed. 2014, p. 293.

²⁷ Nebuvo ir elektroninių laiškų, tačiau tai nesutrukdė pritaikyti Niujorko konvencijos prie pasikeitusių telekomunikacijos priemonių.

²⁸ Ng, Irene (Huang Ying) & Benedetti del Rio, Valeria. „When the Tribunal Is an Algorithm: Complexities of Enforcing Orders Determined by a Software under the New York Convention“. In *60 Years of the New York Convention: Key Issues and Future Challenges*, edited by Katia Fach Gomez & Ana M. Lopez-Rodriguez, 2019, p. 121, 123–124.

²⁹ *Ibid.*

³⁰ Kasap, Gizem Halis. „Can Artificial Intelligence (AI) Replace Human Arbitrators? Technological Concerns and Legal Implications“. *Journal of Dispute Resolution* 2021 (2021). Prieiga per internetą: <<https://scholarship.law.missouri.edu/jdr/vol2021/iss2/5>>.

³¹ *Ibid.*

Pirmą grupę sudaro nacionaliniai įstatymai, kuriuose aiškiai reikalaujama, kad arbitras būtų ne juridinis, o fizinis asmuo, turintis visišką veiksnumą³². Geriausių šios grupės pavyzdžių galima rasti Prancūzijos civilinio proceso kodekse³³, Nyderlandų civilinio proceso kodekse³⁴ ir Portugalijos savanoriško arbitražo įstatyme³⁵. Visuose juose nustatyta, kad arbitru gali būti tik fizinis asmuo. Įtraukiant tiesioginius ribojimus, šiuose įstatymuose laikomasi griežtos pozicijos ir aiškiai nurodoma, kad DI negali būti arbitru. Į šią grupę patektų ir Lietuvos Respublikos komercinio arbitražo įstatymas, jame tiesiogiai įvardyta, kad arbitru gali būti tik fizinis asmuo³⁶.

Antrą grupę sudaro įstatymai, kuriuose aiškiai nėra nurodoma, kad arbitrai turi būti fiziniai asmenys, tačiau juose nurodomi arbitrams keliami standartai, kuriuos gali atitikti tik žmogus, arba yra priskiriamos tam tikros savybės, būdingos tik žmogui. Pavyzdžiui, Kinijos Liaudies Respublikos, Indonezijos, Šiaurės Korėjos ir Vietnamo arbitražo įstatymuose reikalaujama, kad arbitras turėtų tam tikrą teisėjo ar advokato darbo stažą, specialių žinių atitinkama tema ir kt. Panašiai yra ir Islandijoje, Suomijoje, Egipte ir Švedijoje³⁷, kur nurodoma, kokiomis savybėmis turi pasižymėti arbitras, pavyzdžiui, būti veiksnus, pilnametis ar nebankrutavęs. Šie reikalavimai suponuoja, kad arbitru turi būti fizinis asmuo. Vis dėlto, atsižvelgiant į tai, kad antros grupės įstatymuose nėra aiškiai reikalaujama, jog arbitru būtų paskirtas tik fizinis asmuo, ga-

lima teigti, kad juose esama teisinių spragų, dėl kurių kyla neaiškumų.

Paskutinėje, trečioje įstatymų grupėje yra mažiausiai išsamių nuostatų dėl reikalavimų arbitrams, kurie būtų priskirti „žmogiškiems“. Šie įstatymai panašūs į antros grupės įstatymus dėl implikuojamo fizinio asmens buvimo arbitru, naudojant lyties įvardžius, tačiau skiriasi tuo, kad jie nenustato kvalifikacinių standartų, kuriuos turi atitikti žmogus, norintis būti arbitras. Pavyzdžiui, UNCITRAL pavyzdiniame įstatyme anglų kalba, kurį daugelis šalių perėmė pažodžiui arba prie jo prisitaikė iš esmės, arbitrai įvardijami vartojant lyties įvardžius, tokius kaip jis ir jo, nors buvo galima pasirinkti giminės ir kartu žmogiškojo prado neįdentifikuojantį įvardį. Jungtinės Karalystės įstatymo formuluotė numato, kad arbitro įgaliojimai nutrūksta jam mirus³⁸, tai taip pat rodo, kad arbitru yra laikomas fizinis asmuo. Tačiau, palyginti su antra grupe, šie standartai atrodo švelnesni, nes nenumato kriterijų arbitrams ir tiesiogiai nereikalaujama, kad arbitru būtų fizinis asmuo. Gizem Halis Kasap nuomone, ši spraga ir atveria galimybę DI veikti kaip arbitru ateietyje, nekeičiant įstatyminės bazės. Tiesa, panašią arbitrams keliamų reikalavimų analizę mokslininkai yra atlikę siekdami atsakyti į klausimą, ar arbitru gali būti paskirtas juridinis asmuo. Šiuo atveju Joao Ilhao Moreira ir Riccardo Vecellio Segate³⁹ išskirta detalesnė klasifikacija. Išanalizuotą 31 jurisdikciją jie suskirstė į penkias kategorijas: (i) aiškiai arbitrais gali būti tik fiziniai

³² Žr. Hope, James. „Can a Robot Be an Arbitrator?“ *Stockholm Arbitration Yearbook* 2019, p. 103, 111.

³³ Kasap, Gizem Halis. „Can Artificial Intelligence (AI) Replace Human Arbitrators? Technological Concerns and Legal Implications“. *Journal of Dispute Resolution* 2021 (2021). Prieiga per internetą: <<https://scholarship.law.missouri.edu/jdr/vol2021/iss2/5>>.

³⁴ *Ibid.*

³⁵ *Ibid.*

³⁶ Lietuvos Respublikos komercinio arbitražo įstatymas (*Žin.*, 1996, Nr. 39-961; 2012, Nr. 76-3932), 3 str. 2 d.: *Arbitras – fizinis asmuo, paskirtas arba ginčo šalies, arba ginčo šalių susitarimu, arba šio įstatymo nustatyta tvarka ginčui spręsti.*

³⁷ Kasap, Gizem Halis. „Can Artificial Intelligence (AI) Replace Human Arbitrators? Technological Concerns and Legal Implications“. *Journal of Dispute Resolution* 2021 (2021). Prieiga per internetą: <<https://scholarship.law.missouri.edu/jdr/vol2021/iss2/5>>.

³⁸ *Ibid.*

³⁹ Moreira, João Ilhao & Segate, Riccardo Vecellio. „The ‘It’ Arbitrator: Why Do Corporations Not Act as Arbitrators?“ *Journal of International Dispute Settlement*, Volume 12, Issue 4, December 2021, p. 525–557. Prieiga per internetą: <<https://doi.org/10.1093/jnlids/idab022>>.

asmenys; (ii) numanomai arbitrais gali būti tik fiziniai asmenys; (iii) klausimas yra ginčytinas arba neišspręstas; (iv) numanomai arbitrais gali būti paskirti ir juridiniai asmenys; (v) aiškiai arbitrais gali būti paskirti ir juridiniai asmenys.

Nors negalima dėti lygybės ženklą tarp klausimo, ar arbitru gali būti paskirtas juridinis asmuo, ir klausimo, ar arbitru gali būti paskirtas DI⁴⁰. Vis dėlto nacionalinėje teisėje griežtų ir su žmogiškosiomis savybėmis nesietinų arbitrų apibrėžimas turėtų lemti, kad būtent pastarosios jurisdikcijos taps eksperimentinėmis DI kaip arbitro atžvilgiu.

3. AR DI PRIIMTAS SPRENDIMAS GALĖS BŪTI PRIPAŽINTAS PAGAL NIUJORKO KONVENCIJĄ?

Priejus prie išvados, kad bent keliose jurisdikcijose DI šalių bendru sutarimu gali būti paskirtas arbitru, lieka klausimas, ar DI priimtas sprendimas bus pripažintas? Prieš pereinant prie Njujorko konvencijos V straipsnio pagrindų, kuriais remiantis sprendimas gali būti nepripažintas, analizę, reikėtų pradėti nuo klausimo, ar DI priimtas sprendimas atitiks minimalius, formalius Njujorko konvencijos IV straipsnyje įtvirtintus reikalavimus.

Minimalūs kriterijai apima poreikį (i) pateikti reikiamai paliudytą arbitražo sprendimo originalą ar nuorašą; (ii) arbitražinio susitarimo originalą arba nuorašą ir (iii) pateikti dokumentų vertimą, jei jie yra ne oficialia kalba. Njujorko konvencijoje neapibrėžta, kas yra laikoma „reikiamai paliudytu“ sprendimo originalu ar jo nuorašu, tačiau teismų praktikoje ir mokslinėje literatūroje aptin-

kama, kad visų pirma tai reiškia patvirtinimą, jog arbitrų parašai yra autentiški⁴¹. Turint omenyje, kad parašas yra ženklas ar antspaudo atitikmuo, kurių pagrindinė savybė – susieti juos su asmeniu⁴², tikėtina, jog technologijos sugebės sukurti autentifikavimo sprendimą be didesnių sunkumų. Tačiau net techniškai saugi autentifikavimo sistema turės tapti plačiai paplitusia ir priimtina, kad šalims nebūtų kiekvieną kartą didesnė nei įprastai įrodinėjimo našta, siekiant arbitražo sprendimo pripažinimo. Arbitražo rinkoje eksploatuojamas DI turės būti sukurtas taip, kad užtikrintai būtų galima identifikuoti sprendimo priėmėją. O tai gali lemti, kad DI nebus naudojamas *ad hoc* arbitražuose. Darytina prielaida, kad arbitražo institucijos ne tik turės finansinių išteklių DI sukurti ir pritaikyti, bet ir jų DI priimto sprendimo autentifikavimas bus lengvesnis ir greitesnis dėl priimamų sprendimų skaičiaus ir turimo svorio ginčų rinkoje.

Be kita ko, DI priėmus sprendimą, pasikeis ir sprendimo originalo koncepcija. Nors DI sprendimo pateikimas yra techninis klausimas, DI sprendimo originalo forma gali sukelti sprendimo pripažinimo kliūčių. Pavyzdžiui, DI sprendimą išsiuntus šalims elektroniniu paštu, visos išsiųstos failų versijos būtų laikomos sprendimo originalu, jei šios failo kopijos būtų saugomos keliuose serveriuose, nesunkiai padaugintume *originalaus* sprendimo skaičių. Nors tai savaime neturėtų lemti sprendimo nepripažinimo, prašančiajai šaliai situacijos aiškinimas ir įrodinėjimas teisme pasunkės⁴³.

⁴⁰ Priežastys, dėl ko būtų bandoma paskirti juridinių asmenų ir DI, gali skirtis. Juolab kad juridinio asmens paskyrimas, bent prieš DI bumą, lėmė, kad ginčas bus analizuojamas ir sprendžiamas fizinio asmens.

⁴¹ Van den Berg, Albert J., „The New York Convention of 1958: An Overview“. In *Enforcement of Arbitration Agreements and International Arbitral Awards – The New York Convention Practice*, edited by Emmanuel Gaillard and Domenico Di Pietro, 12-13. Cameron, 39 May 2008; Ng, Irene (Huang Ying) and Benedetti del Rio, Valeria. „Chapter 8: When the Tribunal Is an Algorithm: Complexities of Enforcing Orders Determined by a Software under the New York Convention“. In *60 Years of the New York Convention: Key Issues and Future Challenges*, edited by Katia Fach Gomez and Ana M. Lopez-Rodriguez, 2019, p. 121–134. Kluwer Law International.

⁴² Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 1999/93/EB dėl Bendrijos elektroninių parašų reguliavimo sistemos (OL L 13, 2000 1 19, p. 12), 2.1. str., 2014 m. liepos 23 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) Nr. 910/2014 dėl elektroninės atpažinties ir elektroninių operacijų patikimumo užtikrinimo paslaugų vidaus rinkoje, kuriuo panaikinama Direktyva 1999/93/EB, 26 str.; *Ibid.*

⁴³ Ng, Irene (Huang Ying) and Benedetti del Rio, Valeria. „Chapter 8: When the Tribunal Is an Algorithm: Complexities of Enforcing Orders Determined by a Software under the New York Convention“. In *60 Years of the New York Convention: Key Issues and Future Challenges*, edited by Katia Fach Gomez and Ana M. Lopez-Rodriguez, 2019, p. 121–134. Kluwer Law International.

Toliau šis klausimas nagrinėjamas Niujorko konvencijos V straipsnio kontekste. Straipsnio pirmos dalies a punkte nurodoma, kad sprendimas gali būti nepripažintas, kai arbitražinį susitarimą sudariusios šalys buvo neveiksnios arba susitarimas negalioja pagal įstatymą, kuriam šalys tą susitarimą subordinavo, o nesant tokio nurodymo – pagal tos šalies, kur buvo priimtas sprendimas, įstatymą. Taigi, šalims nepasirinkus konkrečios taikytinos teisės jų sudaromam arbitražiniam susitarimui, šio susitarimo galiojimas turėtų būti analizuojamas pagal tos šalies, kur buvo priimtas sprendimas, teisę. Tačiau praktikoje ši situacija buvo ir yra aiškinama skirtingai. Pavyzdžiui, nurodant arbitražo buveinės teisę, imperatyvius tos vietos, kurioje buvo prašoma pripažinti ir vykdyti sprendimą, teisę, teisę vietos, kurioje buvo priimtas arbitražo sprendimas, šalių pasirinktą teisę, reglamentuojančią jų materialinius santykius, arba tą teisę, su kuria arbitražinis susitarimas turi glaudžiausią ir realiausią ryšį⁴⁴. Situacijoje, kai sprendimas bus priimtas DI, kurio vien vietos nustatymo klausimas yra vertas atskiro tyrimo, sprendimo pripažinimas gali užtrukti. Todėl šalims rekomenduojama nurodyti, pagal kurią teisę yra sudaromas arbitražinis susitarimas, o DI kaip arbitro paskyrimo atveju rinktis mažiausiai kriterijų arbitrams nurodančią jurisdikciją. Nepasirinkus arbitražiniam susitarimui taikytinos teisės ir DI paskyrus arbitru, manoma, jog teismas imsis analizuoti viešosios tvarkos aspektą⁴⁵. Ir nors pripažinimo atveju viešoji tvarka turi būti suprantama siauriau nei nacionalinė viešoji tvarka⁴⁶, DI arbitrams esant naujadarams, sprendimui pripažinti reikės liberalaus požiūrio į technologijų ir kartu teisės vystymąsi.

V straipsnio pirmos dalies d punkte suteikiamas pagrindas atsisakyti pripažinti ir vykdyti sprendimą, jei arbitražo institucijos sudėtis ar arbitražo procesas neatitiko šalių susitarimo, arba, nesant tokio susitarimo, neatitiko tos šalies, kurioje vyko arbitražas, įstatymų. Šis straipsnis gali tapti aktualus keliais atvejais. Pavyzdžiui, šalys sutinka perduoti ginčą spresti DI ir numato arbitražą administruojančią instituciją, kuri neturi DI arbitro. Kitas atvejis priešingas, šalys yra numačiusios arbitražą administruojančią instituciją, kuri atitiko DI arbitro opciją, tačiau ginčą perduoti DI nori tik viena iš šalių⁴⁷. Šios hipotetinės situacijos ir tikslų arbitražinių išlygų neturėjimas gali lemti sprendimo nepripažinimą pagal Niujorko konvencijos V straipsnio pirmos dalies d punktą. Taigi svarbus yra ir arbitražinės išlygos sudarymo klausimas, dėl ko DI arbitrų naudojimui turi ruoštis ne tik DI kuriantys ar testuojantys subjektai, bet ir šalys, norinčios, kad jų ginčas būtų išspręstas DI, taip pat ir jas konsultuojantys teisininkai.

Pirmieji DI sprendimų pripažinimo atvejai neišvengiamai palies Niujorko konvencijos V straipsnio antros dalies b punktą, kuriame kalbama apie prieštaravimą viešajai tvarkai. Iš pirmo žvilgsnio, šalims aiškiai išreiškus valią, kad jų ginčas būtų sprendžiamas DI, bei taikytinai teisei nedraudžiant DI skirti arbitru, nėra pagrindo šiam punktui taikyti⁴⁸. Tačiau šis Niujorko konvencijos punktas galimai taps priežastimi, dėl kurios teismams teks atsakyti į pamatinius teisinės sistemos, o ne konkrečios įstatymo normos taikymo klausimus, t. y. ar etiška leisti sprendimus priimti DI, ar priimant sprendimus

⁴⁴ *Ibid.*, Davidson, Fraiser P. „Where an Arbitral Award Is Made? – Hiscox v. Outhwaite“. ICLQ 637 (1992).

⁴⁵ *Ibid.*

⁴⁶ Ji turi apimti tik tokius principus, kurie pasižymėtų universalumu ir nepriklausomai nuo skirtingų nacionalinių teisės sistemų ir jose galiojančio teisinio reglamentavimo apgintų svarbiausias vertybes, žr., pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023-06-29 nutartį civilinėje byloje Nr. e3K-3-178-823/2023.

⁴⁷ Ng, Irene (Huang Ying) and Benedetti del Rio, Valeria. „Chapter 8: When the Tribunal Is an Algorithm: Complexities of Enforcing Orders Determined by a Software under the New York Convention“. In *60 Years of the New York Convention: Key Issues and Future Challenges*, edited by Katia Fach Gomez and Ana M. Lopez-Rodriguez, 2019, p. 121–134. Kluwer Law International.

⁴⁸ *Ibid.*

nėra būtinos žmogiškosios savybės ir vertybės? Teismams į šiuos klausimus atsakius neigiamai, tikėtina, kad tai reikštų DI priimto sprendimo prieštaravimą viešajai tvarkai. O teismui ieškant atsakymų, ar DI gali būti arbitras, vėl bus atsigręžiama į pirmąjį straipsnyje analizuotą klausimą – kas yra DI ir kaip jis veikia?

IŠVADOS

1. Duomenų rinkimas ir apdorojimas, modelio mokymas ir naudojimas sudaro DI visetą. Kuriant DI, galintį atlikti arbitro funkcijas, kiekviename iš įvardytų etapų reikia atsižvelgti į aplinkybes, galinčias lemti priimto sprendimo negaliojimą. DI arbitras privalėtų gebėti nustatyti aktualius bylai faktus, įvertinti pateiktus įrodymus priimtino ir įrodomosios galios aspektu, nustatyti aktualų teisinį reglamentavimą ir pritaikyti atitinkamas teisės normas faktinėms bylos aplinkybėms. DI gebėjimo spręsti ginčus srityje atlikti tyrimai suponuoja, jog lengviau sukurti apeliacinę funkciją atliekantį nei ginčą nuo nulio gebantį nagrinėti algoritmą.

2. Niujorko konvencijoje nereikalaujama, kad arbitrai būtų tik fiziniai asmenys. Tuo tarpu skirtingos jurisdikcijos, įskaitant Lietuvą, arbitrams kelia nevienodus kriterijus, vienoje tiesiogiai nurodoma, kad arbitrais gali būti tik fiziniai asmenys, kitose jurisdikcijose nėra aiškių kriterijų, dėl kurių būtų galima daryti išvadą, jog arbitrai gali būti tik fiziniai asmenys. Vadinasi, šalims aiškiai išreiškus suderintą valią arbitru skirti DI, o teisei neribojant arbitro žmogiškosiomis savybėmis, toks šalių pasirinkimas turėtų būti laikomas teisėtu.

3. DI arbitro priimto sprendimo vykdymas pagal Niujorko konvenciją priklauso nuo algoritmo kūrimo stadijoje priimtų sprendimų, kurie privalės užtikrinti, kad DI veikimas atitiktų visus arbitrams keliamus reikalavimus, pavyzdžiui, nešališkumo. Įveikus technines kliūtis, teismams teks atsakyti į klausimą, ar tai, kad byla sprendžiama DI, neprieštarauja viešajai tvarkai. Nuo šio atsakymo priklausys, ar DI arbitras galės iš teorinio ir eksperimentinio etapo persikelti į praktinio panaudojimo sritį.